

Po zakończeniu II wojny światowej nastąpiła ostateczna zagłada świata ziemiańskiego, zapoczątkowana przez okupantów podczas wojny. Wraz z realizacją reformy rolnej „rządu lubelskiego” i represjami wobec właścicieli ziemskich, ziemiaństwo jako grupa społeczna przeszli do historii. Pozostawili jednak po sobie wiele bogatych w treść źródeł, pozwalających na odtworzenie ich obyczajowości, działalności gospodarczej, społecznej i politycznej (szczególnie dla okresu międzywojnia). Niestety, przez wiele powojennych lat, dzieje tej warstwy społecznej nie stały się problemem badawczym, gdyż polityka władz państwowych skazywała ziemiaństwo na zapomnienie, niemal na wykreślenie z narodowej tradycji. Prace dotyczące dziejów wsi i rolnictwa ukazujące się w okresie Polski Ludowej, najczęściej prezentowały ziemiaństwo według określonego stereotypu, czyli jako odwiecznych wrogów chłopów i destrukcyjnej siły społeczno-ekonomicznej na wsi. Ukazało się jedynie kilka monografii poświęconych wielkim rodom magnackim, bądź ich wybitnym przedstawicielom. Cenzura łaskawiej obchodziła się z pracami dotyczącymi dziejów ziemiaństwa w „neutralnym” politycznie XIX wieku.

Badania nad dziejami ziemiaństwa okresu II Rzeczypospolitej faktycznie zapoczątkowane zostały dopiero w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia z inicjatywy Janiny Leskiewiczowej, Ireny Rychlikowej czy Wojciecha Roszkowskiego¹. W następnych latach pojawiły się kolejne cenne i bogato udokumentowane rozprawy naukowe dotyczące ziemiaństwa. Pośród nich najwięcej jest prac z zakresu historii regionalnej, które pozwolą w przyszłości na podjęcie prac o charakterze syntetyzującym. Szczegółowe badania ziemiaństwa Kielecczyny przeprowadził Mieczysław B. Markowski, natomiast ziemiaństwu Wielkopolski, Pomorza i Śląska swoje monografie poświęcili Barbara Okoniewska, Andrzej Kwilecki i Wanda Korzeniowska².

1 *Ziemiaństwo polskie 1795 - 1945. Zbiór prac o dziejach warstwy i ludzi*, pod red. J. Leskiewiczowej, Warszawa 1985; I. Rychlikowa, *Dzieje ziemiaństwa polskiego w latach 1795-1945. Zarys problematyki badawczej*, "Dzieje Najnowsze" 1976, nr 1; W. Roszkowski, *Gospodarcza rola wielkiej własności w Polsce lat 1918-1939*, Warszawa 1986; W. Gałka, *Miejsce i rola ziemiaństwa w strukturze społeczno-ekonomicznej II Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*, „Dzieje Najnowsze” 1985, nr 1.

2 M.B. Markowski, *Sfery przemysłowe i ziemiaństwo w województwie kieleckim*

W tym nurcie badawczym mieści się także obszerna praca Piotra Gałkowskiego dotycząca dziejów ziemiaństwa ziemi dobrzyńskiej w latach 1918-1947. Monografia P. Gałkowskiego wydana została przez Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypnie, które co warto podkreślić, prowadzi ożywioną działalność naukową i wydawniczą, poświęconą tematyce regionalnej. Autor recenzowanej monografii problematyce regionu i ziemiaństwu okolic Rypina poświęcił szereg drobniejszych prac, które ukazały się przede wszystkim na łamach „Kroniki Rypińskiej”. Wieloletnie zainteresowania historią ziemi dobrzyńskiej dały autorowi asumpt do napisania pracy, będącej podsumowaniem jego dotychczasowych badań.

Faktem godnym podkreślenia jest zgromadzenie i wykorzystanie przez autora ogromnego materiału faktograficznego. P. Gałkowski zebrał bogatą literaturę naukową i publicystyczną oraz źródła różnicowane pod względem proveniencji, celu i form przekazu. Ważną rolę odegrały źródła wywołane, szczególnie relacje potomków dawnych ziemian, do których dotarł P. Gałkowski. W dotychczasowej literaturze przedmiotu wykorzystywane one były jedynie w nielicznych opracowaniach.

Zdziwienie recenzenta budzi natomiast niewykorzystanie przez autora, szczególnie dla celów porównawczych, prac o podobnym charakterze autorstwa przede wszystkim M.B. Markowskiego i A. Kwileckiego. Przecież, jak wynika ze wstępu, P. Gałkowski prace tych autorów zna, natomiast na próżno szukać ich w przypisach do poszczególnych rozdziałów, a nawet w sporządzonej bibliografii.

Recenzowana praca składa się z sześciu rozdziałów ujętych w układzie chronologiczno-problemowym. Konstrukcja pracy zmusza jednak do podjęcia polemiki z autorem odnośnie do ujęcia przez niego tematu. Szczególnie dyskusyjnym jest rozdział pierwszy zatytułowany Ogólna charakterystyka ziemi dobrzyńskiej ze szczególnym uwzględnieniem przemian społeczno-gospodarczych i politycznych w latach 1864-1918. Większa część tego rozdziału /cztery z pięciu podrozdziałów/ wykracza znacznie poza przyjęte ramy chronologiczne omawiając zmiany terytorialno-administracyjne ziemi dobrzyńskiej od XII w. aż po 1999 r.; zmiany w strukturze zaludnienia począwszy od 1824 r. po 1946 r. oraz sieć komunikacyjną ziemi dobrzyńskiej. Ostatni podrozdział ma za zadanie

1918-1939, Kielce 1990; tenże, *Obywatele ziemscy w województwie kieleckim 1918-1939*, Kielce 1993; B. Okoniewska, *Polscy ziemianie i chłopci Wielkopolski i Pomorza w latach II Rzeczypospolitej*, Gdańsk 1991; A. Kwilecki, *Ziemiaństwo wielkopolskie*, Warszawa 1998; W. Korzeniowska, *Ziemiaństwo na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*, Opole 1997.

ukazać sytuację społeczno-gospodarczą i polityczną ziemiaństwa ziemi dobrzyńskiej w latach 1864-1918. Tak ogromne przedsięwzięcie autor zaprezentował w sposób nadzwyczaj lakoniczny i nie obrazi się chyba, jeżeli stwierdzą, iż za wyjątkiem kilku faktów nie wnosi nic nowego do dotychczasowych ustaleń badaczy dziejów wsi doby poułaszczeniowej. Jednocześnie należy stwierdzić, iż rok 1918 rozpoczął zupełnie odmienny pod każdym względem etap w dziejach ziemiaństwa /całego narodu przecież/ związany z odzyskaniem przez Polskę niepodległości i cofanie się tak daleko wstecz w odrębnym rozdziale, uważam za pomysł zbyt techniczny.

Treścią rozdziału drugiego jest liczebność, stan majątkowy i sytuacja ekonomiczna ziemian dobrzyńskich. Ukazano aktywność ziemian w rozwoju gospodarki rolnej, hodowli i przemysłu. Analizie poddane zostały między innymi przyczyny trudności ekonomicznych, rozmiary zadłużenia, zarządzanie majątkiem. Ostatni problem proponowałbym przenieść do rozdziału poświęconego życiu codziennemu, rozszerzając go o omówienie sposobu zarządzania gospodarstwem domowym przez ziemiankę.

Rozdział trzeci omawia udział ziemiaństwa ziemi dobrzyńskiej w walce o niepodległość Polski i jej utrzymanie. Ponadto P. Gałkowski ukazuje udział ziemian dobrzyńskich w pracach samorządu terytorialnego i ich działalność polityczną. W rozdziale tym omówione zostały także najważniejsze organizacje ziemiańskie w ziemi dobrzyńskiej. Bez nich ziemianie nie mogliby wyrażać swoich żądań, celów i prowadzić obrony własnych interesów.

W czwartym rozdziale autor podjął, niestety ponownie w bardzo wąskim zakresie, problemy codziennego życia ziemian dobrzyńskich. Interesowała go konsumpcja i życie towarzyskie oraz religijne, a także wykształcenie i wkład w rozwój lokalnej oświaty, kultury i nauki. Pomimo dosyć otwartej formuły definicji życia codziennego, autor powinien jednak zwrócić również uwagę na zmieniającą się modę /ubiór/, strukturę rodziny i zadania poszczególnych jej członków, uroczystości rodzinne, stosunek do własnego zdrowia i problemy higieny, nałogi (a może ich wśród ziemian dobrzyńskich nie było) i inne. Jakże skromnie wyglądają ustalenia autora w tym rozdziale np. wobec książki Witolda Molika o życiu codziennym ziemiaństwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIX w.³ /czyżby dla tak odległych czasów zachowały się wartościowsze źródła?/. Postulowałbym jednocześnie ściślejsze powiązanie

3 W. Molik, *Życie codzienne ziemiaństwa w Wielkopolsce w XIX i na początku XX wieku*. Kultura materialna, Poznań 1999.

tęgo rozdziału z drugim, gdyż życie codzienne jest w zdecydowanie większym stopniu powiązane ze stanem majątkowym, aktywnością gospodarczą i liczebnością ziemian, niż z ich działalnością polityczną i organizacyjną.

Dwa ostatnie rozdziały ukazują ostateczną zagładę warstwy ziemiańskiej w Polsce. Rozdział piąty omawia udział ziemian dobrzyńskich w walce z okupantami i eksterminację rodzin ziemiańskich w okresie II wojny. Natomiast w rozdziale ostatnim autor przedstawił likwidację własności ziemiańskiej i często tragiczne losy ziemian w czasie realizacji reformy rolnej. Tutaj wydaje się być zbędnym podrozdział dotyczący stosunku partii politycznych wobec reformy rolnej z 1944 r.

Praca P. Gałkowskiego uzupełniona jest o liczne aneksy zawierające spisy ważniejszych majątków w ziemi dobrzyńskiej i prezesów najistotniejszych organizacji ziemiańskich w powiatach Lipno i Rypin. Bardzo interesujący i przydatny do badań porównawczych jest aneks zawierający biogramy wielu ziemian posiadających w tej ziemi majątki. Szkoda, iż dla wielu nazwisk nie udało się autorowi znaleźć większej ilości faktów. Niektóre jednak informacje zamieszczone w aneksach (głównie wykaz ziemian zamordowanych i poległych w walce z Niemcami) są niestety powtórzeniem faktów zawartych w tabelach i poszczególnych rozdziałach pracy.

Monografia zawiera także kilkadziesiąt ilustracji i fotografii osób i dworów, o których pisze autor, jest to w zdecydowanej większości nieznaną dotychczas materiał ikonograficzny, gdyż pochodzi z prywatnych zbiorów potomków ziemian dobrzyńskich.

Mankamentem pracy P. Gałkowskiego jest brak indeksów osób i miejscowości. W tego typu pracy są one wręcz konieczne, aby czytelnik zainteresowany tylko niektórymi miejscowościami, bądź osobami nie był zmuszony do żmudnych poszukiwań w tej obszernej przecież monografii.

Zgromadzony znaczny materiał faktograficzny pozwolił autorowi na wyciągnięcie wielu ważnych dla dalszych badań nad ziemianstwem wniosków. Z uznaniem należy odnotować, iż założone cele i teza o poważnej roli, jaką odgrywało ziemianstwo w ziemi dobrzyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej w życiu społeczno-gospodarczym i politycznym zostały udowodnione.

Praca P. Gałkowskiego została napisana ładną polszczyzną. Na podkreślenie zasługuje również jej dobre wydanie, chociaż należałoby uzupełnić pracę o erratę (a może nie było jej w moim egzemplarzu), gdyż nie uniknięto usterek korektorskich. Ciekawym pomysłem było także zebranie przez autora i wydawców środków na wydanie monografii, poprzez sprzedaż subskrypcji wśród potomków ziemian dobrzyń-

skich oraz instytucji i urzędów ziemi dobrzyńskiej.

Reasumując, praca Piotra Galkowskiego, podejmująca problematykę ziemiaństwa w ziemi dobrzyńskiej w latach 1918-1947, jest na pewno wartościowym osiągnięciem naukowym. Pracę należy zaliczyć do solidnych i ważnych opracowań regionalnych dziejów ziemiaństwa. Jednocześnie w sposób kompetentny autor uzupełnia wiedzę o przeszłości ziemi dobrzyńskiej. Należy jednak przestrzec autora, iż momentami zbyt emocjonalnie podchodzi do podjętego tematu, jakby chciał zrekomensować ziemiaństwu, a może ich potomkom, wieloletnią niesprawiedliwość, jakiej doświadczali. Również sformułowania autora w stylu „dla przeciętnego obserwatora świat ziemiańskiego dworu jest już dzisiaj tak egzotyczny, jak latyfundia rzymskie” /s. 12/ są chyba dużą przesadą.

Jarosław Kita

Bibliografia